

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XXI

BELGRADE
1990

BALCANICA XXI, Beograd 1990, 1—411.

Војин МАТИЋ
Београд

КРАЧУН

Крачун је словенска реч која означава божанство, дан везан за краткодневицу као празник, колач који се том приликом једе или значи име. Појављује се у неколико ликовних метатеза и као керечун, карачун и других. Код Бугара се јавља у облику диминутива крачунец, преузели су га и Румуни као назив за Божић а Маџари у облику са метатезом као Karácsony, сродно словачкој употреби те речи. Бугари том речи означавају сточни празник говеда и коња, који не одговара календарском Св. Димитрију за кога је везан ускршњи пост, према томе, он је лунарни празник као што је то остао и Ускрс. Зову га још и великден, израз који се употребљава и за Ускрс. То је коњски великден који је за коње оно што је дан Христовог васкрсења за људе. На тај дан се коњи не прежу, меси им се нарочити колач, и указују друге почасте, као дан раније кравама.

По обредима који се изводе на тај празник на источном Балкану, реч је о древним обичајима жртве и васкрса неког паганског божанства синкретизованог са каснијим хришћанским Ускрсом. Пре славља на сам Божић, који је већ постао соларни, фиксни празник, жртвује се дендроморфно божанство, код Јужних Словена бадњак или света животиња, чије се месо, као при многим крвавим жртвама на свету, комада и дели у облику причешћа свим члановима заједнице док се остаци остављају да би божанство васкрсло. Тако је од прадавних ловачких дана у развоју културе до данас. Сучељавају се стари и нови бог, код Јужних Словена мали бог или Божић који је Сварогов унук. На Бадњи дан старешина домаћинства изабере бадњак међу осталим дрвима и обраћа му се молбом и позива га као најдражег госта. У неким крајевима бадњак се одсеца тако што се од коре направи брада што говори о томе да је реч о старцу. То је и дан поста што указује на

жалост због жртвовања божанства, код многих заједница праћено плачем жена, као, на пример, код ловачких Ајнуа на дан жртве медведа или оплакивања Адониса за које сазнајемо из Старог завета, или жалости на Велики петак.

Жртва бадњака изводи се тако што се он запали и пусти да полако сагорева уз бдење укућана како се то чини поред покојника. Пепео се „комада“ као и при причешћима и носи у амбар, шталу, кошницу и друга за пољопривреду важна места, а слично се поступа и са последњим снопом од кога се понегде исто тако плете „божја брада“.

Сутрадан је славље. Слави се васкрсли мали бог.

Веза између Божића и Ускрса, коју одаје назив великден код Бугара или коњски ускрс и крачун и за један и за други празник у неким крајевима, потиче из синкретизма ова два празника између обреда коња који се прослављају и у оквиру једног и другог празника. Коњ као положеник, праћење Божића на коњима и др. Ови обичаји везани су за источни Балкан у чијој преисторији су познати и Трачки коњаник као и Дунавски коњаници. Реч је о индоевропском обреду жртвовања коња. Ту сродност интуитивно су открили и Бугари хришћани кад су случајно откопане рељефе Трачког коњаника узививали у зидове православних манастира, верујући да се ради о Светом Борбу.

Из постојбине коња где је постао жртвена и света животиња, на Кубану где су и припитомљени, пошле су две узастопне миграције. Једна, која је градила тумулусе у којима су поред поглавице сахрањивани и коњи с колима и, друга, са обредом коња и јахача. У античкој Грчкој налазимо и старији слој борних кола као продужетак ритуалног жртвовања коња који изводи своју жртвену игру упрегнут првобитно, вероватно, у кибитку, без точкова, и наговештај индоевропског обичаја жртвовања коња за јахање, на пример у Илијади. Грци су сматрали да су Скити најбољи коњаници, што указује опет на народ који је у предисторијско време живео северно од Црног мора.

Док је прва миграција текла више преко Мале Азије на југ и у Африку са познатим народима с мора, индоевропска се распршила и на север и југ и исток до Индије, где је жртвовање коња култивисано током столећа од ведских времена. Карактеристика тога обреда била је у томе да нарочити ждребац, изабран по одређеним знацима међу коњима, слободно јури кроз многе земље праћен другим коњима и младићима из свих каста на коњима који се придружују тој кавалкади и тиме признају сизеренство краља у чијој земљи ће се извршити жртвени обред. Праћење Божића и животиња као положеник која је већ давно у нашој етнографији позната као замена крваве жртве, као и израз коњски великдан, говоре о таквом пореклу тих божићних обичаја.

Они су старији од земљорадничких обичаја везаних за жито, колач. Култ покојника је међу тим обичајима можда најстарији из ловачког периода када се крај покојника причешћивала родбина, што се до данас сачувало као обичај даће.

Коњ није првобитно хтонско биће, напротив, он у праисторијској Европи вуче сунчани диск, али је то постао у нашем сујевељу кад су га као подземног демона потиснули хришћанство а можда и нека земљорадничка религија пре тога.

28. јануар 1990.

KRACHUN

Krachun is a Slavic word meaning deity, the day of the winter solstice celebrated as a holiday, a cake eaten on that occasion or a name. It appears in the form of several solvent metatheses as kerechun, karachun, etc. In Bulgarian it is to be found in diminutive form as krachunec, the Romanians have taken this term to mean Christmas, like the Hungarians already have through the metathetic form of Karácsony which again is similar to the Slovakian use of the word. The Bulgarians also use this word to mean the cattle and horse breeding holiday which does not correspond to the calendar date of St. Dimitrius' Day to which the Easter fast is tied, therefore it is a lunar holiday just like Easter. It is also called *veliki den*, a term used also for Easter. It is the equestrian *veliki den* (great day), important for horses just like the day of the resurrection of Jesus is for people. On that day horses are not harnessed, a special kind of cake is baked for them, and they are honored in the same way the cattle was the day before.

Judging by the customs performed in the eastern part of the Balkans, this holiday combines the ancient rituals of the sacrifice and resurrection of some pagan deity syncretized with the latter-day Christian resurrection. Prior to the celebrations, on Christmasday, which has already become a solar, fixed holiday, a sacrifice is made either of a dendromorphic deity, the yule log among South Slavs, or a holy animal the meat of which, like in many bloody sacrifices in the world, is chopped and distributed as Communion to all the members of the community, while the rest is left to allow the deity to resurrect. The old and new god are confronted, among the South Slavs it is the small god or *božić* who is Svarog's grandson. On Christmas Eve, the head of the household chooses one yule log among the others, and addresses it inviting it to please come to his house as a dearest guest. In some parts the yule log is cut so the bark is made to look like a beard showing that it refers to an old man. This is also a day of fasting which suggests mourning for the deity sacrificed; in many communities it is accompanied by the women's lamenting, as we find among the hunting Ainus the day of the bear sacrifice, or the mourning of Adonis which we learn about from the Old Testament, or even the Easter Friday mourning.

The Yuletide sacrifice is performed by burning the sacrificial object which then slowly burns out as the household keeps vigil, like a vigil is kept beside the deceased. The ash is "broken" like for Communion and taken to the barn, stable, beehives and other important places for agriculture, similar to the procedure with the last sheaf which is in some places used to weave "God's beard".

Tomorrow the celebrations begin. The resurrected little good is being celebrated.

The connection between Christmas and Easter, which can be found in the Bulgarian term *veliki den* or equestrian Easter and *krachuna*, terms used for both holidays in some parts, comes from the syncretism of the two holidays in between the horse ritual celebrated as part of both one and the other holiday. The horse as the sacrificial animal, following the little god on horseback, etc. These customs are tied to the eastern part of the Balkans, the prehistoric times of which are familiar with both the Thracian horseman and the Danube riders. This is an Indoeuropean ritual sacrificing the horse. The Christian Bulgarians also discovered this similarity by intuition, when they built the accidentally discovered reliefs of the Thracian horseman into the walls of Orthodox monasteries, believing it to be St. George.

Two migrations simultaneously started from Kuban, the habitat of the horse, where it became a sacrificial and sacred animal, and where it was tamed. One built tumuli where chiefs were buried along with the horse and cart, the other respected the ritual of the horse and rider. In ancient Greece we come across an older type of armoured car as an extension of the horse sacrifice ritual which demands for its sacrifice to be harnessed, originally probably to a *kibitka*, without wheels, and an indication of the Indoeuropean custom to sacrifice a riding horse, for example in the *Iliad*. The Greeks considered the Scythians to be the best horsemen which again points to a people which, in prehistoric times, lived north of the Black Sea. While the first migration flowed more through Asia Minor south and into Africa with the well known peoples from the sea, the Indoeuropean one scattered north, south and east to India where the horse sacrifice was cultivated over the centuries till the Vedaic times. A characteristic of the ritual was for a special foal, chosen according to special markings among the rest of the horses, to race freely through many lands followed by other horses and youths from all castes on horseback which join this cavalcade, thus recognizing the supreme rule of the king in whose country the sacrificial rite is taking place. The following of the little god, the sacrificial animal which has, since long ago, been known in our ethnography as a substitute for the bloody sacrifice, and the term equestrian *velikden* bespeak of such an origin to these Christmas customs. They are older than the agricultural customs with wheat and cake. The cult of the deceased from the hunting period is perhaps the oldest of these customs, when the relatives of the deceased took Communion, the funeral feast of which has been preserved to this day.

The horse is not the original chthonic creature, on the contrary, in prehistoric Europe is dragged a solar disk, but it became chthonic in our superstition when Christianity repressed it as a demon of the underworld, or it might have been some agricultural religion before that.